

A mennyei-apokaliptikus Krisztus¹

ZUSAMMENFASSUNG

Imre Peres: Der himmlische Christus (im Bild der Apokalypse)

Die Forschung über den himmlischen Christus steht heute eher an der Peripherie. Sie ist überschattet durch das immer wieder erneuerte Interesse am historischen Jesus. Trotzdem ist es aus der Sicht der urchristlichen Eschatologie wichtig, auch die Vorstellungen von dem himmlischen Christus in das Spektrum der Christologie zu stellen und so die Hoffnung der apostolischen Kirche genauer zu definieren. Unsere Beobachtungen konzentrieren sich auf den himmlischen Christus, wie ihn die Offenbarung des Johannes darstellt. 1. Zuerst kann man sehen, dass schon Jesus selbst von seiner „himmlischen“ Existenz als Menschensohn gesprochen hat. Nach ihm wiesen auch die apostolischen Visionäre (z.B. Apg 7,55–56; 17,31 usw.) und Schreiber in ihren Briefen auf diese zu erwartende Realität hin (z.B. 1Kor 15,23–28.45–49; Phil 3,20–21; 1Thess 4,16–18; Ef 4,8–10; Kol 3,1–4; 1Pt 3,21–22; 2Pt 3,4.8–13; 1Jn 3,2). 2. Die Johannesoffenbarung bildet mit der Hilfe von apokalyptischen Symbolik konkrete Vorstellungen von der Gestalt des himmlischen Christus aus. Als Hoheitstitel finden sich die Titel wie Christus, Jesus Christus (Jesus nur als Bezeichnung), Menschensohn, Gottessohn, Kyrios, Herr der Herren, König der Könige usw. (Der Titel 'unser Gott' ist ziemlich fraglich). Die häufigste Bezeichnung für den himmlischen Christus ist aber eindeutig das Lamm (arnion ist spezifisch nur für die Apk). 3. Daneben beschreiben Verben die himmlische Christusgestalt, die seine verschiedenen himmlischen oder eschatologischen Funktionen beschreiben (z.B. herrschen, richten, besiegen usw.). 4. Bedeutsam ist auch das plastische Ausmalen der apokalyptischen Gestalt und ihres Aussehens (als der himmlischen 'Priester', Hirte, apokalyptische Reiter usw.), mit vielen jüdischen und auch hellenistischen Motiven. Alle diese Bezeichnungen und Beschreibungen enthalten viele verschiedene Arten der Offenbarung oder Manifestation des himmlischen Christus: von seinem Tod bis zur kosmischen Herrschaft. Mit der Hilfe des himmlischen Christus hat die Kirche an der Wende vom ersten zum zweiten Jahrhundert eine neue eschatologische Epoche erwartet: die Rehabilitation der Kirche, das Gericht über die gottlosen dämonischen Feinde und die zukünftige himmlische Seligkeit. Die Bilder des himmlischen Christus in der Apokalypse Johannes können unsere Kenntnisse des eschatologischen Glaubens des johanneischen Christentums – im weiteren Kontext der apostolischen Eschatologie – gut ergänzen und damit auch einige apokalyptische Aspekte der Christologie erhellen.

Bevezetés

Hozzászoktunk, hogy a Jézus-kutatásban természetszerűen a földi Jézus alakját és történetét vizsgáljuk. Ennek a már több mint százéves kutatástörténetnek azonban nem lett várt eredménye,² sőt Gerd Theissen szerint az egész próbálkozás már korábban bizonyos székepszisbe fulladt,³ így a mai kutatás szinte visszakényszerül a kezdetekhez, hogy talán más módon, más célkitűzésekkel fogjon hozzá a Jézus-kutatás új korszakához.⁴

1 Elhangzott Moszkvában, 2012. október 9-én a Moszkvai Tyikhon Ortodox Egyetem Teológiai Karán az *Apocalypse: exegesis, theology and history of influence* című nemzetközi konferencia keretén belül.

2 Vö. GNILKA: Testben élünk, 287–288.

3 THEISSEN–MERZ: Der historische Jesus, 96.

4 Vö. TELFORD: Major Trends and Interpretive Issues in the Study of Jesus, 33–74.

Más a helyzet az ún. mennyei Krisztus kutatásával. A kutatók részéről egyrészt sokkal kevesebb figyelem összpontosul erre, másrészt pedig eleve kevés hozadékot várnak ettől, mivel olyan félig-meddig fiktív témának és területnek tartják, amiből kevés autentikus és a Jézus-kutatás számára hiteles adalékot lehet nyerni. Igaz, a mennyei Krisztus kutatása olyan vizionális vagy prófétikus forrásokra és tradíciókra hagyatkozik,⁵ amelyek kevésbé tarthatnak igényt történeti ellenőrizhetőségre.⁶ Viszont a mennyei Krisztus alakja – mint az újszövetségi krisztológia része – szintén hozzátartozik az újszövetségi egyház teológiai gondolkodásának fejlődéséhez és eszkatológiai reményeinek lényeges támpontjához,⁷ ezért ma sem kerülhet az újszövetségi kutatás perifériájára, netán feledésbe.

Ezzel a meggyőződéssel fordulunk a feltüntetett téma vizsgálatához. Kutatásunkban segítségünkre lehetnek olyan kérdések, amelyek a probléma lényegét érintik, mint pl.: Létezett-e nemcsak a földi Jézus-kép, hanem a mennyei Krisztus bizonyos képe is az apostoli egyházban?⁸ Ha igen, mindig is egyforma volt ez a két kép? Vagy mennyire különbözött a kettő egymástól? Érzékelhető-e valamilyen időbeli fejlődés a két kép között, vagyis hogy pl. a földi Jézus-kép a parúzia késeledelmével és a keresztyénüldözés erősödő nyomásával a századfordulón jobban apokaliptizálódik-e? És egyáltalán a történeti Jézus beszédeiben milyen utalásokat evidálhatunk saját mennyei (eszkatológiai) létezésére? Hogyan ábrázolódik ki előttünk a mennyei Krisztus alakja a keresztyén vizionális irodalomban és az apokaliptikában? Milyen szerepet tulajdonít a mennyei Krisztusnak az apostoli eszkatológia? Milyen szimbólumokkal ruházza fel? És vannak-e a mennyei Krisztusnak vallástörténeti prototípusai vagy párhuzamai, pl. az Ószövetségben vagy az intertestamentális judaista teológiában, esetleg a hellenista vallásvilágban is?

Mindezeket a kérdéseket kutatásunk fókuszába kell hoznunk, hogy minél közelebb kerülhessünk az efezusi János és egyháza apokaliptikus Krisztusához.

5 A mennyei Krisztus kutatásának viszonylagosságát az okozza, hogy miközben a „történeti Jézus” kutatása számíthat konkrét hagyományra és adatokra, amelyek segítségével bizonyos mértékig aránylag hitelesen rekonstruálhatók a földi Jézus beszédei és cselekedetei, addig a mennyei Krisztus alakja, beszédei és cselekedetei olyan utalásokból rakhatók össze, amelyek egyrészt Jézusnak önmagáról tett prófétai kijelentései, másrészt hasonló jellegű apostoli kinyilatkoztatások, amelyek valamilyen korábbi apokaliptikus egyházi hagyományra, sejtelmekre, vagy vizionális élményekre kényszerülnek hagyatkozni. Persze vitatható, hogy ezeknek milyen történeti értékük lehet. Viszont ezeknek az adalékoknak a megléte az apostoli egyházban és a kanonikus iratokban igazolja, hogy a mennyei Krisztus képe és alakja, mint hitbeli valóság és reménység mindig is jelen volt, és a parúzia késeledelmével ez a tradíció egyre jobban erősödött. Ez is történeti tény, amiben napjainkig él az egyház.

6 THEISSEN—MERZ: *Der historische Jesus*, 101.

7 A megközelítési probléma talán abból is adódik, hogy ez már nemcsak krisztológiai, hanem apokaliptikus témák kutatásába vegyül bele.

8 Ezeket a kérdéseket az újszövetségi kutatók már régen felvetették, de válaszukban nagyon különböznek. A tendencia inkább az volt, hogy kutassák: A történeti Jézus helyére az ősegyház hitében és teológiájában valóban ki lépett: egy mítikus Isten-Fia-alak, vagy más ún. kériügmátikus Krisztus? vö. BULTMANN: *Das Verhältnis der urchristlichen Christusbotschaft zum historischen Jesus*, 6.

1. A földi Jézus utalásai a mennyei / apokaliptikus Krisztusra

Az evangéliumi híradásokból tudjuk, hogy a földi Jézus időnként nyilatkozott bizonyos mennyei egzisztenciájáról, és előre vetítette eszkatológiai sorsát. Ez több pontban és témában tetten érhető. Beszélt mennyei preegzisztenciájáról, a más világban való országáról, ill. Istent mennyei Atyjának titulálta, akihez készül elmenni, és tanítványait is az Atyai házba emeli. Számolt tehát nemcsak halálával, hanem feltámadásával is, majd felemeltetésével, illetve a mennyei térbe való visszatéréssel. Ez a háttér egyre érzékelhetőbb volt beszédeiben és tanításában. Ugyanakkor többszörösen is érintette azt a víziót, hogy a végső időben (magáról beszélve) az *Emberfia* feltűnik az ég felhőin angyali seregekkel együtt, és mindenki meglátja, amikor ítéletet, vagy apokaliptikus igazságszolgáltatást hoz a világnak.⁹ Ez tehát jelzi, hogy Jézus tudatában volt annak, hogy földi egzisztenciáján túl volt, van, vagy lesz mennyei egzisztenciája is, amely bizonyos történeti ponton kozmikus méretű drámai vagy akár tragikus események főszereplőjévé válik.¹⁰

2. Az apostoli egyház utalásai a mennyei Krisztusra

Az apostoli egyházban Jézus feltámadása és mennybemenetele után kezdődik az igazán egyházi teológiai munka. Amikor az apostoli egyház konstituálódott, fontos elemévé vált az a teológiai látás, hogy Jézus nemcsak történeti alak volt, aki élt, tanított, meghalt, hanem olyan személy is, aki jelenleg a Lélek által jelen van az egyházban, de valójában az Atyánál van. Ehhez a teológiai meggyőződéshez számtalan apostoli kép, vízió, fogalom, himnusz, vagy éppen apologetikus kijelentés társult. A fejlődés talán két irányban vagy két fázisban alakulhatott: 1. Az egyik többé-kevésbé egyházi Krisztus-definíció volt, amelynek feladata volt hangsúlyozni, hogy Jézus él,¹¹ és az Atya jobbán van, ezért hozzá mint élő Úrhoz lehet folyamodni és őt imádni. 2. A másik vonal talán a világgal való konfliktusok miatt alakult ki, amikor az egyház külső nyomás és félelem alatt apokaliptizálta a mennyei Krisztust, és szívesen emlékezett vissza a földi Jézusnak olyan kijelentéseire, amikor ő maga beszélt saját eszkatológiai szerepéről. Itt összekapcsolták a világvégi váradalmakat, ill. kozmikus katasztrófákat a mennyei Krisztus parúziájával, amiben tőle domináló, ámbar éles drámai feladatokat vártak. A legerőteljesebb itt talán Pál apostol bizonyásgtétele, aki egyértelműen beszél Jézus felemeltetéséről

9 Erre utal pl. a szinoptikus apokalipszis egy-egy képe (vö. Mt 24,33–34), vagy a konkolyról szóló példázat (Mt 13,41–43).

10 A kérdés csak az, hogy ezt mennyire lehet közvetlenül a Jézustól származónak tartani, vagy itt már a tanítványok és a hagyomány szemlélete is érvényesült. Vö. THEISSEN–MERZ: *Der historische Jesus*, 448–449.

11 Ismeretes István látomása az Atya jobbán álló mennyei Krisztusról (ApCsel 7,55–56). Hasonló Péter vallomása a mennyei Krisztusról, aki az Isten jobbára emeltetett fel, és kitöltötte pünkösdkor a Szentleket – vallomása szerint Jézus így vált igazán Úrrá és Krisztussá (ApCsel 2,33–36). Máskor Péter arról beszélt, hogy Isten elküldte Jézust Messiásul, akit azonban az égnek kellett befogadnia addig, amíg a mindenség újjáteremtése meg nem történik (ApCsel 3,20–21). Sőt, Péter a nagytanács előtt is vallja, hogy Jézust Isten fejedelmé és üdvözítővé emelte fel jobbára (ApCsel 5,30–31).

és parúziájáról,¹² de főleg a végítéletéről,¹³ amiben gazdag kozmológiai elemet használ a zsidó apokaliptikából.¹⁴

Ezekből, és hasonló utalásokból láthatjuk, hogy az apostoli egyház és az újszövetségi levelek írói számára a mennyei Krisztus létezése és apokaliptikus szerepe masszív reménység és hitbeli valóság volt. Nem csoda tehát, hogy ahogy a századforduló felé haladó egyház egyre nagyobb politikai és társadalmi nyomás alá került, egyre gyakoribb témává vált Krisztus visszajövetelének várása. Ezzel együtt az akkori egyház figyelmébe egyre jobban a mennyei-apokaliptikus Krisztus alakja került – pont olyan színekben és változatokban, ahogy az végül a Jelenések könyvében, mint „hivatalos” egyházi apokaliptikában testet öltött.

3. A mennyei Krisztus alakjai

Az apokaliptikus mennyei Krisztus ábrázolása nagyon plasztikus. Egyrészt egyszerre több szerepben is láthatjuk Jézust a mennyben, másrészt a látnok Jézusnak a szerepekhez illő alakját, majd ruházatát is eszerint alakítja. Nem csoda tehát, hogy Jézusnak egyszerre több formája jut kifejezésre.

3.1. Az uralkodói (világ-uralmi) szerep

Az apokaliptikus krisztológiai felségjelzők közé kiemelten tartoznak az uralkodói vagy világ-uralmi jelzők is: ÚR (κύριος), KIRÁLY (βασιλεύς), FEJEDELEM (ἄρχων). A Jelenések könyvében ezeknek a titulusoknak érdekes fokozása ill. maximalizálása is történik: *uraknak Ura* (κύριος κυρίων: 7,14; 19,16), *királyoknak Királya* (βασιλεὺς βασιλέων: 17,14; 19,16) és *a föld királyainak fejedelme* (ὁ ἀρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς: 1,5), esetleg ezeknek összevont kombinációja is előfordul. Ez fontos utalás arra, hogy a jánosi egyház Jézust a legmagasabb uralkodói és világ-uralmi kategóriába sorolja, és ekként tiszteli is. Az uralkodói felségjelzők részben a földi kategóriába tartoznak, részben pedig a mennyei, ill. eszkatológiai dimenzióban érvényesülnek. Ez a teológiai látás tehát Jézust nemcsak földi, hanem égi kategóriában is a Teremtő és Mindenható Isten / Atya után a legmagasabb posztra helyezi.

3.2. Az élet-halál fejedelme

Jézus földi életéhez elválaszthatatlanul hozzátartozott az is, hogy kereszthalált halt. Ennek több változata létezhetett a jánosi egyházban. Jézust tehát a látnok úgy definiálja, mint aki *halott* volt (νεκρός: 1,18; 2,8), de életre kelt, tehát *feltámadott* (ἐζήσεν: 2,8), és *él örökkön örökké* (1,18: ζῶν εἰμὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων). Ehhez társult még az a kiegészítés, hogy Jézus valójában *Elsőszülött a halot-*

12 Vö.: Fil 2,9; Fil 3,20–21; IThessz 1,10; 4,16–18; IKor 15,23–28.45–49. Továbbá vö. más apostoli levelek utalásait a mennyei Krisztus fel- és leszállására, visszajövetelére, ill. eszkatológikus szerepére: Ef 4,8–10; Zsid 2,9; 4,14; 6,19; ITim 3,16; Kol 3,1–4; IPt 3,21–22; 2Pt 3,4.8–13; IJn 3,2, stb.

13 Vö.: pl. ApCsel 17,31; 2Kor 5,10.

14 Vö.: DE BOER: Paul and Jewish Apocalyptic Eschatology, 184–185.

tak közül (ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν: 1,5).¹⁵ Ez egyúttal utalás arra, hogy Jézus elsőként győzte le a halált, és ezzel jelzi az üldözött és a halál árnyékában élő egyháznak, hogy Jézusban van kiút és győzelem nemcsak földi, hanem eszkatológiai távlatban is.¹⁶

3.3. Dávidi (új)királyi sarjadék – a zsidó váradalom beteljesítője

Tudvalevő, hogy Jézus már életében magára vonatkoztatta az ún. dávidi ígéreteket (vö. 2Sám 7,12–13; Mt 22,41–45). Itt első sorban arról volt szó, hogy igazolja: ő a Dávid magvából való sarjadék (Mt 1,1–17; Lk 4,23–38), akire a próféciaik vonatkoznak (vö. Mik 5,2; Mt 2,5–6), és aki tovább viszi a beteljesülés felé a Dávidi királyság eszméit. De nem a zsidó nép királyi aranykor-álmái szerint, hanem sokkal mélyebben: új szabadítási (és főleg) eszkatológiai vagy akár kozmikus értelemben (Zsolt 110,1; IKor 15,23–28). A jánosi egyház erre szívesen emlékezett, és teológiájában ezt nyomatékosan kifejezésre is jutatta, megfelelő jelzőkkel, mint pl.: Jézus a Dávid utóda (ἡ ρίζα Δαυίδ: 5,5), Dávid gyökere és új hajtása (ἡ ρίζα καὶ τὸ γένος Δαυίδ: 22,16), Dávid kulcsa van nála (τὴν κλεῖν Δαυίδ: 3,7), ő az orosz-lán Júda törzséből (ὁ λέων ὁ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰουδα: 5,5), ő a fényes Hajnalcsillag (ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρός, ὁ πρωινός: 22,16). A mennyei Krisztusnak ez a zsidó királyi háttere magában rejtette a régi messiási reményeket, de ezekben már jelentős eszkatológiai távlatot nyitott. János körében tehát származását és jellegét tekintve a mennyei Krisztusnak erősen zsidó kötődése hangsúlyozódik, az újult dávidi szerepkörtől pedig az egyház ugyanazt próbálta várni, mint az új Dávidtól: szabad országot, szabad életet, új boldog jövőt, valamint az ellenség féken tartását vagy akár megleckéztetését is.¹⁷

3.4. A teremtés és eszkatológia (a történelmi 'végek' jelzői)

A teremtés, mint a történelem kezdete, és az eszkatológia, amely földi viszonylatban a vég felé mutat, az. 1. századfordulón élő keresztyének számára Krisztusban nyerte el a 'teljességet'. Ugyanis az ószövetségi ézsaiási kijelentés, hogy Isten az első és az utolsó (Ézs 44,6), a mennyei Krisztusban teljesedett be, mert miközben Istenre is vonatkoztatja János, igazán Krisztusra ruházta át ezt a felségjelzést. Ezért Krisztus a kezdet és a vég ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος: 22,13), az első és az utolsó (ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος: 1,17; 2,8; 22,13), ill. az Alfa és az Omega (τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ὠ: 22,13). Mondhatjuk, hogy ezek a történelmi 'végek' jelzői. Mert ahogy Istenben (1,8; 21,6), úgy az egyház számára Krisztusban is mindennek kezdete és vége rejlik: a világé, az életé, a történelemé. Ő mindennek teremtője, alkotója, vezetője és beteljesítője; minden belőle ered, és minden hozzá tér vissza.

¹⁵ Ennek hangsúlyozása a századfordulón élő egyháznak fontos lehetett, mert erről a Kol 1,15 és 1,18 is himnikus formában, emelkedett stílusban nyilatkozik.

¹⁶ Érdekes, hogy a harmadik napi feltámadás (pl. a jól ismert páli formula „az Írások szerint”: IKor 15,3–5) itt nem játszik különösebb szerepet, inkább az eszkatológia és az örökkévalóság az a kategória, amelyben Jézusnak örök pozíciója van, ezért egyháza is ebben az örök élet-pozícióban reménykedhet. Érthető tehát, hogy a jánosi egyház szemében Jézus felségjelzője miért: az ÉLŐ (1,18: ὁ ζῶν).

¹⁷ Ezeknek a dávidi-messiási reményeknek a krízise a korabeli zsidóságban jelentette végül is a legnagyobb, azaz tragikus konfliktust Jézus és a zsidó mozgalmak között.

Ahogy Jézus ott volt a teremtés kezdetén (mert ő *az Isten teremtésének kezdete*: 3,14), ő lesz az, aki a vég folyamatában is ott lesz, mert ő az eljövendő (1,4; 4,8; 11,17). Ezért az egyház – bár a jelen szenvedései nagyok – teljes reménységgel tekinthet a jövő felé, ahol a mennyei Krisztus az új világrendben várja egyházát.

Minden alakban (felségcímben) van valami magasztos, felséges, de egyben félelmetes és feszültséggel teli is, mert valamilyen formában szinte mindegyik összefügg a hatalommal: vagy a küzdelmes harccal, vagy az étellel-halállal, vagy a bírói igazságszolgáltatással, vagy a véres bosszúval.

3.5. Az apokaliptikus állatszimbolika: Jézus, mint Bárány

A Jelenések könyvében – mondhatnánk: ahogy igazi apokaliptikus irodalomhoz illik – erős apokaliptikus állatszimbolika érvényesül. Egymás után lépnek elő különböző valós vagy mesés vadállatok, szörnyek, torz figurák, mitológiai állatalakok.¹⁸ (Ezek részletezésétől eltekintünk). A lényeg az, hogy ezeknek a félelmetes mitikus állatoknak a jánosi apokaliptikában ocsmány szerepük van: ők a sötét démoni világ képviselői, akik Krisztus egyháza és hívei ellen hadakoznak. Istentelenségükben egészen odáig merészkednek, hogy hadat üzennek Istennek és szentjeinek.

Ennek a háttérben bontakozik ki az apokaliptikus Krisztus legkülönösebb alakja, a *mennyei Bárány*, akinek elnevezése ἀρνίον tulajdonképpen csak a jánosi teológiában fordul elő, speciálisan az Apokalipszisben.¹⁹ Jelentése: bárány, fiatal bárány („báránka”). Jelképe a kiszolgáltatottságnak, a szelídségnek, az engedelmességnek és hűségnek. A Jelenések könyvében a Bárányt egyszerre több szerepben láthatjuk, és ezeknek a szerepeknek más-más (szimbolikus) jelentőségük is lehet: a vérontó-ölő lovastól egészen a gyöngéd mennyei menyegzői Vőlegényig.

Valószínű, hogy a Bárány-szimbólum háttérében több motívum vegyülhetett egybe. Egyrészt az ószövetségi kultikus gyakorlat, mint áldozati cselekvés analógiája kaphatott benne szerepet (= vérontás, engesztelés, bűnbocsánatszerzés), de talán még inkább az ézsaiási Szenvedő-Szolga teológiája (Ézs 53), ami döntően befolyásolta az őskeresztyén egyház teológiáját.²⁰ Helyes a hivatkozás arra is, hogy már az IÉnók könyvében (89) történik utalás a Bárányra, akinek messiási szerepe lesz: ilyen Mózes, Sámuel és Dávid. József Testamentumában (19,8–11) pedig ezt olvassuk: „A szarvak közt egy Szüzet láttam, tarka ruhába öltözve, és egy Bárányt szült... és minden állat rárohant, de a Bárány legyőzte őket és megsemmisítette őket.”²¹

18 Vö. PERES: Kerberosz, 75–92.

19 Ebben a könyvben összesen 28x: 5,6.7.8.12.13; 6,1.16; 7,9.10.14.17; 12,11; 13,10.11; 14,1.4.10; 15,13; 17,14; 19,7.9; 21,9.14.22.23.27; 22,1.3. Az újszövetségi iratok a Bárányra, mint teológiai kategóriára, inkább az *amnosz* megjelölést használják, vö. pl. Jn 1,29.36; ApCsel 8,32; 1Pt 1,19.

20 BOLYKI: A Jelenések könyvének magyarázata, 55.

21 Vö. BOLYKI: A Jelenések könyvének magyarázata, 55.

A mennyei Bárány bemutatása a látnok által a víziók sorozatában történik, és ez szinte fejezetenként változik.

1. Egyszer úgy látjuk őt, mint a *megöletett Bárányt* (5,6.7.8.12.13), aki a mennyei adoráció közepén áll: tiszteletére himnuszokat zeng az egyház (15,13).
2. Máskor ő a pecsétbontás főszereplője (6,1.16), amikor egymás után zúdulnak a csapások a földre: itt a *Bárány haragját* (ὄργη τοῦ ἀρνίου) láthatjuk, amikor a Bárány ítéletet gyakorol a világ / kozmosz és Isten ellenségei fölött.
3. Ehhez tartozhat a *harcos Bárány* képe is, aki az alvilágból feljövő fenevad és csatlósai ellen harcol, és legyőzi őket (17,14).
4. Ezt kiegészítheti a *fehér lovon lovagló Bárány* alakja (6,1–2), akinek kezében íj volt, és a fején korona, és győzelmesen vonult előre.
5. Egy másik pillanatban (akár az előző képekkel párhuzamosan is) a Bárány az övéit védelmezi: *csitítja a szenvedőket*, és a megfáradtakat a mennyei frissítő üdvhelyre (friss forrásokhoz) vezeti (7,9.10.14.17). Ő adja nekik a vérében megtisztított fehér ruhát, és enyhülést ad minden fájdalmukra, ami az üdvösség (σωτηρία) kifejezője.
6. Egy további kép úgy mutatja be a Bárány-Krisztust, mint akinek *vérében erő és győzelem van* az egyház számára (12,11): ezzel le lehet győzni a sárkányt-ördögöt.
7. Lényeges a Bárány szerepe az *életkönyv vezetésében* (13,8 17,21,27), amely a világ kezdete óta nála van:²² abba azokat írja be és tartja számon, akik hisznek benne és követik őt – ezek az életre vannak rendelve az ő országában.
8. *A mennyei Sionon* a Báránynak különös pozíciója van (14,14): oda gyűjti népe kiválasztottjait, amolyan elit-közösséget, Isten zsengejét (szimbolikusan: 144 000).
9. Bárány *mint Pásztor*, aki legelteti az övéit: terelgeti őket a zöld mezőkhöz, a friss vízforrásokhoz, (7,16–17), biztonságba és védelembe helyezi őket (a nap nem süti őket), és bánatuk-fájdalmuk-gyászuk elmúlásáról is gondoskodik.
10. János víziós képváltásaiban szinte meghitt képet láthatunk arról a Bárányról is, aki amolyan mennyei Völegényként *menyegzői vacsorára*²³ várja felkészült mennyasszonyát, az egyházat (19,7.9), hogy magához emelje mennyasszonyát, ill. feleségét (21,9) a mennyei szent városba, Jeruzsálembe.
11. A Báránynak a mennyei Jeruzsálemben *kiemelkedő pozíciója* van: az Istennel együtt alkotják annak *templomát* (21,22), amely minden odasereglett hívő imádatának a tárgya. A Bárány *lámpásként világít* abban (21,23). Ott van Istennel együtt *királyi székük* (22,1.3), amelyből az élet vizének folyója árad, és uralkodnak örökkön-örökké (22,5).
12. János, a látnok arról is tud, hogy a *hamis Bárány* is felbukkan – az álcázott fenevad: a földből jött fel, két szarva volt, hasonló, mint a Bárányé, de úgy beszélt, mint a sárkány (11,13). Nagy jeleket tett, és megtevesztette a föld lakóit, de kiderült a száma, amely 666.

²² Vö. PERES: Isten mennyei könyvei, 68–82.

²³ Vö. PERES: Eschatológiai asztalközösség, 75–82.

A mennyei Krisztus alakjainak elemzése után, összesítve, Ferdinand Hahn-nal együtt mondhatjuk,²⁴ hogy a Jelenések könyve szerzője számára Jézusnak igazán három aspektusa érdekes, és pedig: amikor szó van Jézus haláláról, amikor szerepelteti a felemelt és felmagasztalt Urat, és a Bíró, valamint Üdvhozó vagy Üdvbeteljesítő szerep. Ugyanakkor láthattuk, hogy ezzel szemben Jézus praeegzisztenciájának és emberi voltának nem jut domináns szerep az Apokalipszisben.

4. Az apokaliptikusabb Krisztus-ábrázolások

Az előző fejezetben elemzett Krisztus-alakokon kívül a Jelenések könyvében három olyan szereplővel találkozunk, akinek egészen apokaliptikus formája van. Most ennek a háromnak kifejtése következik.

4.1. Krisztus, mint Emberfia – papi változatban

A Jel 1,12–16 egész szövege arról számol be, hogy a látnok az arany gyertyatartók között egy Emberfiához hasonló alakot látott.²⁵ A leírás arra vall, hogy János egyrészt egy méltóságteljes alakot pillantott meg, akinek apokaliptikus kinézete volt: feje és haja fehér, szeme, mint a tűz lángja, szájából kétélű éles kard jött ki, és tekintete mint a tűző nap fénye. *Hosszú palástba volt öltözve, mellén aranyövvel körülövezve.*²⁶ A látomás valószínűleg (fő)papi jellegű alakot fest,²⁷ aki megjelenésével ragyogó, de “zajos” méltósága²⁸ mellett félelmet kelt.²⁹ Azt sugallja, hogy a szájából kijövő kétélű éles kard az igaz, “éles” beszéd jelképe, s a többi jelensége is az emberi hazugság, hamisság, vagy romlottság elleni ítélet megtestesítője. Úgy

24 HAHN: *Theologie des Neuen Testaments* I, 460.

25 A kép első része igen közel áll a Dán 7,13-ban leírtakhoz. János számára bizonyára a látott alak Jézust jelentette, aki mint Messiás és felmagasztalt Úr Isten felségében áll az egyház tiszteletében.

26 A mennyei Emberfia leírása tele van képekkel és szimbólumokkal, amiket a jánosi egyház értett és a maga apokaliptikus képrendszerében értelmezett. Számunkra ezeknek a képeknek a megfejtése nem minden hézag nélkül sikerül. Így például a hófehér gypjúhoz hasonló fehér haja az örökkévalóságot jelképezheti (Dán 7,9); a tűz lángjához hasonló szeme (tekintete) a mindentudást jelentheti (Dán 10,6); ha lába hasonló a kemencében izzó aranyérchez – az az állhatatosságot vagy állandóságot sugallhatja (Dán 10,6); a nagy vizek zúgásához hasonló hangja a lenyűgöző isteni hatalom vonulását takarhatja (Ez 43,2); a hét csillag itt a világalmat jelentheti, mert a római császárok is szívesen szokták magukat hét csillaggal a kezükben ábrázolni; a kétélű éles kard pedig az apokaliptikus Krisztus teljes körű bírói jogerejét és teljhatalmát szimbolizálhatja (Ézs 49,2).

27 Vö. Dán 10,5. LOHMEYER: *Die Offenbarung des Johannes*, 17. Ezt a kinézetet azonban úgy is lehet definiálni, ahogy Werner Pfendsack teszi: összekombinálja a királyt a főpappal és a főpapot a királlyal, és úgy látja, hogy a mennyei Krisztus is úgy jelenik meg, mint királyi főpap vagy mint főpapi király. Vö. PFENDSACK, *Der Herr ist nahe*, 26.

28 Ehhez a ragyogó-zajos isteni méltósághoz vö. néhány ószövetségi prófétai látomásjelenést (pl. Dán 7,9.13; 10,5.16; Ez 1,24; 43,2 stb.).

29 Ez az apokaliptikus vagy mennyei Krisztus nagyon hasonlít a görög szentélyekben és szobrokban ábrázolt Zeusz nagy alakjára, aki gyakran méltóságos köppenben ül a nagy trónon, az egyik kezében kard (és akörüli néhány csillag), a másik kezében tartja a földgömböt, miközben éles tekintete van és a fejről éles sugarak sugároznak széjjel. Vö. COOK: *Zeus*. képdokumentációját. Az egyik relíéf úgy ábrázolja Zeuszt, mint a napot, azaz napistent (ami gyakori volt a Zeusz-kultuszban), akinek fejből erős sugarak jönnek ki, és a felirat szerint *Zeusz legyőzhetetlen napisten*: Ζεὺς ἀνίκητος ἥλιος θεός (COOK: *Zeus*, 193.). Nem kizárt, hogy a Jelenések könyvének mennyei Krisztus-képe hordoz ilyen világalmai szimbólumokat is, akár csendes konfrontáció gyanánt, ami éppen a kis-ázsiai térségre nézve érthető is lenne (vö. pl. Zeusz tiszteletét és az ellene való védekezést az apostolok részéről: ApCsel 14,8–14!); PERES: *A vallástudomány a teológia spektrumában*, 65–74.

tűnik, hogy ez az Emberfia-alak a hét kis-ázsiai egyház dolgában fog intézkedni, mert jobb kezében hét csillagot tart, ami a hét kis-ázsiai gyülekezetet jelképezheti. Úgy tűnik, hogy a "(fő)papi Emberfia" most az egyház megítélésére készül. Méltóságával, de szigorúságával az egyház megtisztítását akarja elérni.

János az Emberfiát Krisztussal azonosítja, és a gyülekezetek felé Krisztust úgy szerepelteti, mint akinek minden egyes esetben külön üzenete van. A mennyei Krisztus nyilatkozik a gyülekezetek állapotáról, felhossa a pozitív példákat, és nyomban a negatív jelenségeket is. Mondja a figyelmeztetéseket, és felhívást intéz javulásra és megtérésre. Egyik üzenetéből sem marad ki a kitartásra biztatás, miközben mondja a szebbnél szebb eszkatológiai ígéreteket. Így a félelmetes Emberfia a végén igazi szeretettel és gyöngédséggel akarja megmenteni a gyülekezeteket a külső-belső veszélyekkel szemben és a lopakodó bűn elől az ígéretes jövő számára.

4.2. Krisztus, mint Emberfia – világtérlő változatban

A Jel 14,14–20 egy fehér felhőn ülő apokaliptikus alak leírását adja. Ez is az Emberfiához hasonló. Fején aranykorona volt, a kezében éles sarló, amelyet majd ledobott a földre és „learatták” a földet. Majd ezek után egy másik angyal is, szintén éles sarlóval, a föld szüretelését végezte, úgy hogy a vér a lovak zabolájáig ért. Az Emberfiának ez a szerepe egyértelműen a világ ítéletét jelenti, amelyet felsőbb mennyei térből végzett, vagy irányított a világban. A vér magas szintje a pusztulás borzalmainak nagyságát akarja kifejezni. Az Emberfiának ez az apokaliptikus szerepe egyértelműen az egyházon kívüli bűnös világ ellen irányult.

4.3. Krisztus – a lovas harcos alakjában

A Jel 19,11–16 (+ 6,1–2) olyan mennyei Krisztust mutat be, aki fehér lovon ül, vérbe mártott ruhája van, fején sokágú korona, szeme mint tűz lángja, szájából éles kard jött ki, és derekára rá volt írva: királyoknak Királya és uraknak Ura. Titulusa: Hű és Igaz, mert igazságosan ítél és harcol. Ez a látomás egyértelműen a harcba induló lovast állítja elénk, akit mennyei seregek követtek fehér lovakon, fehér öltözékben, hogy megverjék a népeket, és Isten búsult haragját hajtsák végre. A szájából kijövő éles kard itt nem beszédre, hanem legyőzhetetlen fegyverre utal, amelyet az ellenség ellen vet be a harcba. A mennyei Krisztus alakja ebben a leírásban a népek elleni apokaliptikus harcost mutatja be, s egyértelműen az egyházat bántó, üldöző népek (a római társadalom élvezői) ellen irányul. A lovagló harcos-Krisztus szerepe itt szigorú ítélletartás, és Isten haragjának az eszköze.

Ezeknél a borzalmakkal teli képeknél fel kell tennünk a kérdést: Miért harcol Jézus ilyen kegyetlenül, és miért hoz alakja ennyi borzalmat? Azért, mert maga az ellenség is ilyen borzalmas, és ő sem bánik kesztyűs kézzel az egyházzal, hanem szó szerint a vérben gázol. Hiszen Jézusnak már a születése is ilyen drámai módon, vérengzéssel történik (vö. Jel 12). Nem véletlen műve tehát, hogy a mennyei-apokaliptikus Krisztus vízióival egyidejűleg születnek a víziók a kegyetlen és ravasz antikrisztusról (bestiáról) is: minél nagyobb borzalmakat követ el az egyház ellen az antikrisztus, annál igazságosabb bosszút áll az egyház védelmében a mennyei Krisztus. Ez a végső eszkatológiai világváltás, ill. világfordulat már nem

a „puha szeretet” ideje, hanem Isten végső igazságszolgáltatásának és dicsősége összkozmikus manifesztációjának az ideje. A jánosi egyház ezt hittel várja, sőt ha lehet, szívesen siettetni is. Érthető tehát, hogy a múlt idővel egyre több apokaliptikus képet alkot a maga biztatására és vigasztalására, és egyre jobban vágyik a mennyei Krisztus apokaliptikus igazságára.

Fel kell figyelnünk azonban arra az érdekes megállapításra is, amit David L. Barr³⁰ mond a mennyei Krisztus ill. Bárány szerepéről a saját egyháza figyelmeztetésére: János a borzalmak leírásában a legszörnyűbb képekkel festi meg a bestiát, amiben kifejezésre jut a bestia borzalmas erkölcstelen és vérengzési hajlama. Mindezt Rómáról és római hatalomról szól, amivel az egyház vezetői vagy érvényesülés után vágyó tagjai szívesen összepaktáltak volna. János a borzalmak és utálatosságok leírásával leleplezi ezt csodált római hatalmat, és mutatja, hogy mit tesz vele Krisztus (és nyilván azokkal is, akik kiszolgálják, vagy hódolnak neki). Ezért hozza Krisztust olyan apokaliptikus pozícióba, hogy elriassa az egyház vezetőit és „lagymatag” tagjait, hogy ne hódoljanak be Rómának, hanem vállalják a hit teljes küzdelmét – Róma ellen a maguk szintjén. Mert *aki győz*, és nem keveredik össze a nagy Paráznával (pl. Jezábellem sem), azé az eszkatologikus jövő.

Ezt a nézetet nagyon érdekesnek találhatjuk, és az apokaliptikus Krisztus szemléletében haszonnal értékelhetjük.

5. A mennyei Krisztus vallástörténeti párhuzamai

Szükségszerűen kérdezzük, honnan származnak ezek a gazdag képek, alakok, pózok, díszek és formák, amikben János a mennyei Krisztust szerepelteti. A mennyei Krisztus eredetét vizsgálva – azon kívül, amit már elmondtunk Jézusnak magáról elmondott utalásain és az apostoli iratok anyagain kívül, a legkézenfekvőbb forrás az Ószövetség, majd a zsidókultusz és teológia, ill. az apokaliptika volt.

Ezután a zsidó intertestamentális irodalom egy egész sor olyan spekulatív alakról nyilatkozik,³¹ akik mint messiások, társ-messiások, emberfiak, eszkatologikus hercegek, apokaliptikus próféták, papok, királyok, Isten szolgák, Isten-emberek, istenfiak, választottak, felkentek, és egyéb jelzővel titulált alakok, egyre nagyobb tereket hódítanak maguknak az apokaliptikus gondolkodásban.³² Megállapítható azonban, hogy ezekkel – bár fontos szerepet tölthetnek be Isten ítéletének végrehajtásában, vagy népe védelmében és az örök királyság helyreállításában, – a helyreállítás után Isten nem osztja meg maradéktalanul dicsőségét, és nem veszi őket maga mellé „társuralkodóknak”.³³ Igaz, hogy ezeknek az alakoknak a szimbolikája egyre

30 Vö. BARR: *The Lamb Who Looks Like a Dragon?*, 206–209.

31 A legújabb magyar irodalomban erről rövid összefoglalást nyújt KUSTÁR: *Messiasíváradalmak az intertestamentális korban*, 333–341.

32 A kumráni képzetekre vonatkozóan vö. FRÖHLICH: *A kumráni szövegek magyarul*.

33 Egészen más a helyzet Krisztussal: Nem kell meglepetésnek tartani, hogy a mennyei Krisztus abszolút „partneri” kapcsolatban van az Istennel, ami az egész Jelenések könyvében szép, békés kapcsolatnak mondható. Isten megosztja vele trónját és az uralmat. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy miközben a mennyei Krisztus egyenrangú társa az Istennek, mégis a leírásokból érezhető Jézus alárendelt és ebben engedelmes magatartása. Ez a pozíció egyáltalán nem kisebbíti a mennyei Krisztus, vagy Bárány méltóságát az egyház és a mennyei udvartartás előtt.

több mennyei motívummal töltődik, és egyre több transzcendencia sűrűsödik bennük, mégis hatásuk az ún. reális eszkatológiára a keresztyén apokaliptikán belül minimálisnak tűnik. A zsidó apokaliptikus irodalom alakjai vagy túl alacsonyan mozognak az égközi térben, vagy túl legendáris, kozmikus magasságok felé tolták őket a zsidó kegyes képzelet, hogy a keresztyén apokaliptikának igazi megoldást nem jelenthettek.

Sokkal inkább kell feltételeznünk azt, hogy a mennyei Krisztus alakjainak megrajzolásában inkább az átolvasztott ószövetségi eszkatológia és a görög-római társadalmi és kultikus-mitikus rend játszhatott hatékonyabb szerepet. Ugyanis a zsidóságban domináló szerepe volt főleg a (fő)papnak, a messiásnak, a királynak, a római jogvilágban a bírónak, az államigazgatásban a császárnak, ill. a királyoknak, a hadviselésben a hadvezéreknek és generálisoknak. Tehát joggal feltételezhetjük, hogy mindezek a (példa)képek valamilyen transzformáció által jelentkeznek a Jelenések könyvének Krisztus-alakjaiban.

Számunkra azonban nem a forrás, vagy a háttér válik lényegessé, hanem az az egybeötözött eszkatológiai látás, amely Krisztus alakjainak megrajzolásában sokhelyzetű, konkrét eszkatológiai reménységet akar nyújtani az üldözött (jánosi) keresztyénségnek.

6. Miért várta az egyház az apokaliptikus Krisztust?

Elemzésünk végén szükségszerűen fogalmazódik meg a leglényegesebb kérdés: Miért várta az egyház az apokaliptikus Krisztust? Miért nem várta a földi Jézust? A jó Pásztort (Jn 10), vagy a szelíd és alázatos szívű Tanítót (Mt 11,29)?

Az apokaliptikus Krisztus motívumának az erősödése talán annak hátterében is képződik, hogy az egyház kénytelen kiegyenlítődni a félt valóssággal: Krisztus nemcsak késik, hanem talán elmaradóvá válik a parúzia, vagy legalább hamar nem következik be. Itt merülhetett fel az aggasztó kérdés: Mi lesz az egyházzal? Meddig fogja gyötörni az egyházat az istentelen hatalom? Miért nem jön Krisztus, és ha eljönne, milyennek kellene lennie? Hogyan szolgáltasson igazságot az egyházon elkövetett sok terror és vérengzés miatt? Hogyan cselekedjen, hogy ne csak megmentse, hanem ki is engesztelje az egyházat? Úgy, hogy az ellenségnek is annyi vére folyjék ki, mint az egyháznak: a lovak zabolájáig érjen a csapás. Arról a mennyei Krisztus hatalmával és erejével gondoskodik – és pedig még az egyház idejében, bár már a fordulóponthoz közel. Ha Krisztus így fog cselekedni, akkor a parúzia késedelmét még ki lehet bírni, mert a biztos igazságra való várás is erőt ad a kitartásra.

A mennyei Úrról, mint apokaliptikus Krisztusról alkotott víziók és képzetek tehát bizonyos értelemben parúzia-pótlékként szolgálhattak a szenvedésekben hányatótt egyháznak.

Felhasznált irodalom

- BARR, D. L.: The Lamb Who Looks Like a Dragon? Characterizing Jesus in John's Apocalypse, in: Barr, D. L. (ed.): *The Reality of Apocalypse: Rhetoric and Politics in the Book of Revelation* (SBS 39), Leiden – Boston, Brill, 2006, 206–209.
- BOER, M. C. DE: Paul and Jewish Apocalyptic Eschatology, in: Marcus, J.–Soards, M. L. (ed.): *Apocalyptic and the New Testament. FS J. L. Martyn* (JSNT Suppl. 24), Sheffield, 1989.
- BOLYKI, J.: *A Jelenések könyvének magyarázata*, Budapest, 1983.
- BULTMANN, R.: *Das Verhältnis der urchristlichen Christusbotschaft zum historischen Jesus*, (SHAW 5), Heidelberg, Universitätsverlag, 1965.
- COOK A. B.: *Zeus: a study in ancient religion*, [hely nélkül], Nabu Press, 2010.
- FRÖHLICH, I.: *A qumráni szövegek magyarul* (SO 1), Piliscsaba – Budapest, PPKE-Szent István Társulat, 2000.
- GNILKA, J.: Interjú, in: Benyik, Gy. (szerk.): *Testben élünk* (Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia kiadványa), Szeged, JATEPress, 2011.
- HAHN, F.: *Theologie des Neuen Testaments I*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2005.
- KUSTÁR, Gy.: Messiási váradalmak az intertestamentális korban, in: Peres, I. (szerk.): *Kezdetben volt az Ige. Tanulmánykötet Lenkeyné Semsey Klára tiszteletére* (ATD 1), Debrecen, DRHE, 2011, 327–351.
- PERES, I.: Kerberosz, in: *Vallástudományi Szemle* 4/1 (2008), 75–92.
- PERES, I.: Isten mennyei könyvei, in: *Vallástudományi Szemle* 3/1 (2007), 68–82.
- PERES, I.: A vallástudomány a teológia spektrumában, in: *Vallástudományi Szemle* 4/4 (2008), 65–74.
- PERES, I.: Eschatológiai asztalközösség, in: Békési, S. (szerk.): *Ostium in Caelo. Jubileumi kötet dr. Bolyki János teológiaprofesszor 75. születésnapjára*, Budapest, KRE-HTK, 2006, 75–82.
- PFENDSACK, W.: *Der Herr ist nahe. Eine Auslegung der Kapitel 1–11 der Offenbarung des Johannes*, Basel, Verlag Friedrich Reinhardt, 1963.
- TELFORD, W. R.: Major Trends and Interpretive Issues in the Study of Jesus, in: Chilton, B.–Evans, C. A. (ed.): *Studying the Historical Jesus. Evaluations of the State of Current Research* (NTTS 19), Leiden–Boston–Köln, Brill, 1998.
- THEISSEN, G.–MERZ, A.: *Der historische Jesus*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1996.